

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ଓ ସାମ୍ବିଧାନିକ ପ୍ରଣାଳୀ

ଡକ୍ଟର ଦୁର୍ଗା ମାଧବ ପୃଷ୍ଟି

ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାରେ କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଏହି ପବିତ୍ର ତିଥିଟି ‘ବୋଇତ ବନ୍ଦାଣ’ ଉତ୍ସବ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଖୁବ୍ ଜାକଜମକରେ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । କଦଳୀ ବାହୁଙ୍ଗା ଓ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗର କାଗଜ ତଙ୍ଗାମାନ ତିଆରି କରି ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ବାସ କରୁଥିବା ଉତ୍କଳବାସୀ ନଦୀ, ନାଳ ଓ ପୋଖରୀମାନଙ୍କରେ ଭସାଇଥାନ୍ତି । ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଗୀତ ଗାଇଥାନ୍ତି –

‘ଆ, କା, ମା, ଭୈ
ଗୁଆ ପାନ ଥୋଇ ।
ଗୁଆ ପାନ ତୋର,
ମାସକ ଧର୍ମ (ସବୁ) ମୋର ।’

ପ୍ରୋକ୍ତ ସଂଗୀତ ଭିତରେ ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜିଜ୍ଞାସା ଲୁଚି ରହିଅଛି । ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଲା – ‘ଆ– ଆଷାଢ଼, କା– କାର୍ତ୍ତିକ, ମା– ମାସ ଓ ଭୈ– ଭୟ ନାହିଁ ।’ ପୁନଶ୍ଚ କେହି କେହି ଆଷାଢ଼, କାର୍ତ୍ତିକ ଓ ମାର୍ଗଶିର ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ମାସଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଉତ୍କଳର ନୌ-ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତୀକ । ଆଷାଢ଼ ମାସରୁ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳର ବଣିକମାନେ ନିଜ ନିଜର ବାଣିଜ୍ୟ କାରବାର ସାରି ଭାରତର ଦକ୍ଷିଣରେ ଥିବା ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜମାନଙ୍କରୁ ଫେରି ଆସୁଥିଲେ ।

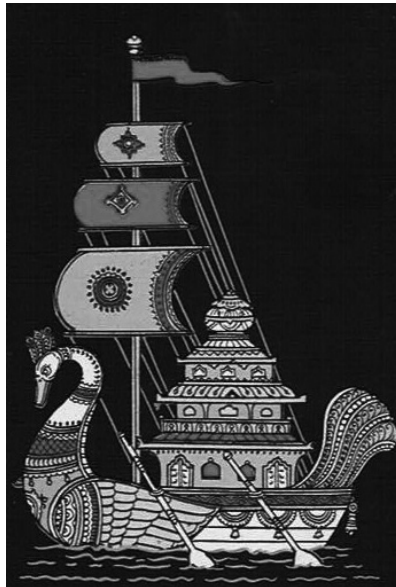
ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ମୌସୁମୀ ବାୟୁର ପ୍ରଭାବରୁ ଜୁନ ମାସଠାରୁ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ଭିତରେ ଜାଭା, ସୁମାତ୍ରା, ବାଲି ଓ ସିଂହଳ ଦ୍ୱୀପରୁ ଫେରନ୍ତା ଯାତ୍ରୀ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତିରେ ପ୍ରଚଳିତ ‘ତଅପୋଇ’ ଓଷା ବା କାହାଣୀଟି ଏହି ନୌବାଣିଜ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ଏକ ନିଜ୍ଜଳ ଘଟଣା ପ୍ରବାହ । କାହାଣୀଟି

ଅବତାରଣାରେ ଯେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ଭାବାବେଗ ସନ୍ନିବସିତ ହୋଇଅଛି ତାକୁ ବାଦ ଦେଲେ ତହିଁରେ ଥିବା ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସତ୍ୟ ଅଟେ । ସାଧବ ପୁଅମାନେ ବାଣିଜ୍ୟ ସାରି ଫେରି ଆସିବାବେଳେ କୂଳବଧୂମାନେ ଯାଇ ଘିଅଦ୍ୱୀପାଦି ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦାପନା କରି ମା’ ମଙ୍ଗଳାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୋଗରାଗ ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇ ଧନରତ୍ନ ସବୁ ଘରକୁ ଆଣନ୍ତି ।

ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ମୌସୁମୀ ବାୟୁ ନଭେମ୍ବର ମାସ ପରେ ଏହି ଦ୍ୱୀପମାନଙ୍କୁ ଯଥା– ଜାଭା, ସୁମାତ୍ରା, ବାଲି ଓ ସିଂହଳ ଆଦି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ତେଣୁ କେତେକ ସାଧବ ଏହି କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ତିଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରା ଅନୁକୂଳ କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ଫେରିବାର

ଅନ୍ତିମ ମାସ ଓ ଯିବାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ମାସ ବୋଲି ଓଡ଼ିଶାର ସାଧବମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଧାର୍ମିକ ମହତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତିପାଦକ ହୋଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସଂପର୍କ ଯେ କେବଳ ଦକ୍ଷିଣ ଏସୀୟ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରୀସ, ରୋମ, ମିଶର, ଚୀନ ଓ ଆଫ୍ରିକା ମହାଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ଦିଗରେ ବାଙ୍ଗଳାଦେଶ ଓ ମ୍ୟାନ୍ମାର (ମିଆଁମାର) ସହିତ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଏହି ବାଣିଜ୍ୟିକ ସଂପର୍କ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିବରଣୀମାନଙ୍କରୁ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ନୌ-ସଂସ୍କୃତିରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଥିବା ବନ୍ଦରମାନଙ୍କ ଭିତରେ ତାମ୍ରଲିପୁ, ପିପିଲି,

କଷାଫଳ, ଛାନୁଆ, ସାର୍ଥା, ବାଲେଶ୍ୱର, ଚାନ୍ଦବାଲି, ଧାମରା, କଟକ, ହାକିଟୋଲା, କୁଜଙ୍ଗ, ଜମ୍ବୁ, ହରିହରପୁର, ଚେଲିତାଳ (ଚେଲିତୋଳ), କୋଣାର୍କ, ଦେବୀ ସାହାଲୁ, ମେଟା କୋଇ, ଫୁଟିପୁର, ନନ୍ଦଲା, ଗଞ୍ଜାମ, ଚିଲିକା, ଗୋପାଳପୁର, ସୋନପୁର, ମାଣିକପାଟଣା, ଦନ୍ତପୁରା, ପାଲୁର ଓ କଳିଙ୍ଗପତ୍ତନମ୍ ଆଦି ପ୍ରଧାନ ଅଟେ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେକ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ବୈଭବକୁ ନେଇ ମୂଳସାକ୍ଷୀ ସଦୃଶ ରହିଅଛନ୍ତି । ଏହି ବନ୍ଦରଗୁଡ଼ିକରେ ବୋଇତମାନ ଆସି ନିରାପଦରେ ରହିବା ସଂଗେସଂଗେ ବୋଝେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜିନିଷ ଓହ୍ଲେଇବା କାର୍ଯ୍ୟବି ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସ୍ଥଳଭାଗରୁ ବୋଇତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ‘ଜେଟି’ (ପାହାଚ) ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦିନେ ‘ବିଷଣୀ ମେଳାରେ ବିଜନ ବେଳା ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲାବେଳେ, ଆଜି ତାହା ନିର୍ଜନ ହୋଇଉଠିଛି ।’ ସେଠି କାଉ ବା କୋଇଲିର ଦେଖାନାହିଁ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ବହିଷ୍କାଣିତ୍ୟ ସଂପର୍କୀୟ ଗୌରବାବହ କାହାଣୀ ଆମକୁ ତମକୁତ କରିଥାଏ । ସ୍ଥଳ ବିଭାଗରେ ଯେପରି ଦୁଃସାହସ କରି ଓଡ଼ିଆମାନେ ଗର୍ବିତ ଥିଲେ, ସେହିପରି ଦୁଃସାହସୀ ଓଡ଼ିଆ ସାଧବମାନେ ସଂପଦ ଆହରଣ ଆଶାରେ ବିପଦସଂକୁଳ ସମୁଦ୍ର ଯାତ୍ରାକୁ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇଅଛି – ‘କଳିଙ୍ଗ ସାହସିକାଃ ।’ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପାଇଁ ସମୁଦ୍ର ଅତି ନିବିଡ଼ ଥିଲା, ଏବେ ବି ରହିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀର ଲେଖକ ଯେ କି ଜଣେ ନାବିକ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ (ପେରିପ୍ଲସ ଅଫ୍ ଦି ଏରିଥିୟାନ୍ସି) ଓଡ଼ିଶା ଉପକୂଳସ୍ଥ ବନ୍ଦରମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀର ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ଫାହୀୟାନଙ୍କ ସିଂହଳ ଯାତ୍ରା ମଧ୍ୟ ‘ତାମ୍ରଲିପ୍ତ’ ବନ୍ଦରର ଐତିହାସିକତା ପ୍ରମାଣ କରେ । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହୁଏନ୍ସାଂ ଓଡ଼ିଶା ଗସ୍ତରେ ଆସି ‘ଚେଲିତୋଳା’ ବନ୍ଦର ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏହିସବୁ ଐତିହାସିକ ବିବରଣୀଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାର ନୌସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଚୀନତା ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବାବହ ପରମ୍ପରା ଦିନେ ଉତ୍କଳ ଦେଶକୁ ସୁଦୃଢ଼ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖ ଲାଗେ ଆଜି ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ଏହି ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଗରିବ ରାଜ୍ୟର ମାନ୍ୟତାରେ ନିଜର ଶିରଭୂଷା ମଣ୍ଡନ କରିଅଛି । ସେଦିନର ସେହି କବି କଷ୍ଟର ସ୍ୱର ଆଜି ବି ଆମକୁ ରୋମାଞ୍ଚିତ କରୁଅଛି –

‘ଯେ ଜାତି ବୋଇତ ଭସାଇ ସାତ ସମୁଦ୍ର ତେର ନଈରେ
ପରଦେଶୁ ଧନ ଦଉଇତ ଆଶୁ ଥିଲା ନିଜ ଦେଶେ ବୋହିରେ
ସେ ଜାତିକି ହତଭାଗା ବୋଲି
ଏଡ଼େ କାର ଛାଡ଼ି ଦେବ କହିରେ ... ।’

– କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ବସୁ

ଓଡ଼ିଶା ଯେ କେବଳ ବାଣିଜ୍ୟ କରି ବିଦେଶରୁ ଧନସଂପଦ ଆମଦାନୀ କରୁଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ, କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଦେଶ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶା ଏହାର କୃଷିଜାତ ସାମଗ୍ରୀ ଏବଂ ଏହାର ମୌଳିକ ପ୍ରାକୃତିକ ଅରଣ୍ୟ ସଂପଦ ଆଦି ରପ୍ତାନୀ କରି ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିଥିଲା । ଆଜି ଏହାର ଅରଣ୍ୟ ସଂପଦ ସାରା ବିଶ୍ୱକୁ ମଧ୍ୟ ଆକର୍ଷିତ କରିପାରିଛି । ଦେଶ ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବର ଚରମପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଅନେକ ଦ୍ରବ୍ୟ ଭିତରେ ଗରମ ମସଲା, ପାନ, ଗୁଆ, ନଡ଼ିଆ, ହଳଦି, ଶଙ୍ଖ, ଲୌହ, ହାତୀଦାନ୍ତ, ରେଶମ, ଚସରବସ୍ତ୍ର, ଲୁଣ, ଡୈଲଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଗୁଡ଼, ନବାତ, ହାରା, ହସ୍ତତନ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ରପ୍ତାନୀ କରାଯାଇ ସମଗ୍ର ଏସିଆ ମହାଦେବଶର ବାଣିଜ୍ୟିକ ଜଗତରେ ଓଡ଼ିଶା (ଉତ୍କଳ) ତା’ର ନାମ ଯଶ ରକ୍ଷାକରି ପାରିଥିଲା । ଏବେବି ଓଡ଼ିଶା ହସ୍ତତନ୍ତ ବିଭାଗ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ତା’ର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରି ଆସିଛି । ସମ୍ବଲପୁରୀ, ସୋନପୁରୀ, ବ୍ରହ୍ମପୁରୀ, ମାଣିଆବନ୍ଦୀ, କାଞ୍ଜିବରମ୍ ପାଟଣାଢ଼ୀର ଚାହିଦା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜରେ କମି ନାହିଁ । ସେହିପରି ପିପିଲିର ହସ୍ତ ତିଆରି ଚାନ୍ଦୁଆ ମଧ୍ୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛି ।

ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧବ କୁହାଯାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ ଏମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । କେତେକ ନିଜକୁ ଚୈଳିକ ସାଧବ, କେତେକ ମଧୁବୈଶ୍ୟ, କେତେକ ପୁରୁଳୀ ବୈଶ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ନାମରେ ନାମିତ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବୃତ୍ତିଗତ ଭାବେ ଓ ଜାତିରେ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବୈଶ୍ୟ । ବ୍ୟବସାୟ କରିବା ଏମାନଙ୍କର ଚିରାଚରିତ କୌଳିକ ଧର୍ମ ଅଟେ । ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏମାନେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସାଧାରଣ ଭାବେ ଏମାନେ ‘ସାହୁକାର’ ବା ‘ସାହୁ’ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ‘ସାଧବ’ରୁ ‘ସାହୁ’ ଅପଭ୍ରଂଶ ହୋଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ‘ସାର୍ଥବାହ’ – ଶବ୍ଦରୁ ସାଧବ ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସାର୍ଥବାହ ଶବ୍ଦ ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ଅଟେ । କାରଣ ସାର୍ଥବାହ ହେଉଛି ‘ମଙ୍ଗଳା ପୂଜିତ

ଏକ ବୋଇତର ନାମ’ । ପୁନଶ୍ଚ ସାର୍ଥୀ ନାମରେ ଏକ ବନ୍ଦର ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲା । ସମୟ ଥିଲା ବୋଇତଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼ ବଡ଼ ପାଲ ବା ଅଝାଲରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ସମୁଦ୍ରରେ ଭାସି ଯାଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ରାଟ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି ବାଲେଶ୍ଵରରେ ଅଝାଲ କାମରେ ଏକଦା ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଆକୃତି ଅନୁସାରେ ବୋଇତଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ଗୋଟିଏ ହେଲା ସାମାନ୍ୟ ବା ସାର୍ଥକ ଓ ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ବିଶେଷ ବା ଅର୍ଥୁର ପୋତ । ବୋଇତଗୁଡ଼ିକର ମୁଖଗଠନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା, ଯଥା- ସିଂହମୁଖ, ମହିଷିମୁଖ, ନାଗମୁଖ, ହସ୍ତୀମୁଖ, ବାଘମୁଖ, ଭେକମୁଖ ଓ ପକ୍ଷୀମୁଖ । ପକ୍ଷୀମୁଖ ଭିତରେ ମୟୂରମୁଖ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ । ଏପ୍ରକାର ବୋଇତକୁ ‘ପୋତ’ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ସଂପଦହସ୍ତି ଭାବରେ ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗକରି ଅନ୍ତର୍ଦେଶୀୟ ତଥା ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ବ୍ୟବସାୟରେ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିପାରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜାମାନଙ୍କର ସହଯୋଗ ମଧ୍ୟ ଏଥିପ୍ରତି ଥିବାର ଇତିହାସରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଭୌଗଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ପ୍ରାୟ ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳ ବୋଲି ଜାଣିପାରିବା । ଏକଦା ଏହି ହେତୁରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଭାରତ ଗେରଝେ ବା ପ୍ରବେଶ ଦ୍ଵାରା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଇତିହାସ ପ୍ରମାଣ କରେ ଏକଦା ଜାଭା, ବାଲି, ବର୍ଷିଓ, ସୁମାତ୍ରା ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣଦୀପ ସମୂହ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ୍ୟର ଶାସନାବଳୀରେ ଥିଲା । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ମିଳନର ସ୍ଥାନକୁ ସଦୃଶ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ କଟକଠାରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ‘ବାଲିଯାତ୍ରା’ ତା’ର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ । ଏହି କଟକ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ବନ୍ଦର ଥିଲା । ଏହାର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ ଥିଲା ‘କଟିକର୍ଦ୍ଦମ’ । ମହାନଦୀ ମୁହାଣରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୋଇତମାନେ ଆସି କଟକର ଚାଉଳିଆଗଞ୍ଜ ଓ ଯୋତ୍ରା ନିକଟରେ ବାଣିଜ୍ୟ ପେଟ୍ଟମାନ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାରେ ସହାୟକ ହେଉଥିଲା । ଏହି ମହାନଦୀରେ ବୋଇତ ଭସାଇ ବଣିକମାନେ ‘ବାଲି’ ଦ୍ଵୀପକୁ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ ବୋଲି ସଂପ୍ରତି ଏଠାରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ମେଳା ବା ଉତ୍ସବକୁ ‘ବାଲିଯାତ୍ରା’ ନାମକରଣ କରାଯାଇଅଛି । ଏହି ଯାତ୍ରାଟି କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ତିଥିରେ ହିଁ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଅବିଭକ୍ତ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ‘ତିରିଆ ବିଷ’ରୁ ମାଣିଆବନ୍ଦୀ ପାଟ, ବାଙ୍କୀ, ତମପଡ଼ା ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳରୁ ଆଖୁରୁ ତିଆରି ରନ୍ଧାଗୁଡ଼ ଓ କଟକର ତାରକସି କାମ ନିର୍ମିତ

ଅଳଙ୍କାରମାନ ଏହି ବନ୍ଦରରୁ ବିଦେଶକୁ ରତ୍ନାନ୍ତ ହେବାର ସୁଯୋଗଥାଏ । ସୁତରାଂ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଦୀପ୍ତ ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା ଏବେବି ଏହି ସାମାଜିକ ପର୍ବପର୍ବାଣି ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହୋଇରହିଛି, ଏକଥାକୁ ଅସ୍ଵୀକାର କରି ହେବ ନାହିଁ ।

ଗବେଷଣାଜନିତ ପ୍ରାମାଣିକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଉତ୍କଳର ଏହି ନୌବାଣିଜ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଚୀନତା ଖୋଜି ବସିଲେ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କର ଶ୍ୟାମ, ବର୍ମା ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ଵୀପପୁଞ୍ଜର ଔପନିବେଶିକତାର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ‘ଦଣ୍ଡା’ଙ୍କ ରଚିତ ‘ଦଶକୁମାର ଚରିତ’ ଓ ‘ସୋମଦେବ’ଙ୍କ ‘କଥା ସରିତ ସାଗର’ ପ୍ରଭୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଆମ ନୌସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଚୀନତା ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ତୀନ ପରିବ୍ରାଜକମାନଙ୍କ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟ ଏ ସଂପର୍କରେ କିଛି ସୂଚନା ଦେଇଥିବା ଇତିହାସରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶା ସାମାଜିକ ଚଳଣୀରେ ‘ତଅପୋଇ’ ଓଷା ବା ମା’ ମଙ୍ଗଳା ଓଷା କାହାଣୀଟି ଏହାର ପ୍ରାଚୀନତା ସଂପର୍କରେ ଏଭଳି ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରାଇଅଛି, ଯାହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଆଧୁନିକ କବି ଓ ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ମଧ୍ୟ କାବ୍ୟ ନାଟକାଦି ରଚନା କରି ଦେଶ ଯଶର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି ।

ସେହିପରି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ଵିକ ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିଶୁପାଳଗଡ଼ରୁ ଆବିଷ୍କୃତ ଗୋବତ୍ସୁ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟୁପାତ୍ର ଥାଇଲାଣ୍ଡର ବ୍ରେଞ୍ଜିପାତ୍ରର ସାଦୃଶ୍ୟ, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରାରୁ ମୁରୁଣ୍ଡ ରାଜାଙ୍କ (ଧର୍ମଦାମଦର) ନାମର ସୂଚନା, ବାଲିଦ୍ଵୀପରେ ମିଳୁଥିବା ଚକ ଚିହ୍ନିତ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟୁପାତ୍ର, ମାଣିକପାଟଣାରୁ ମିଳିଥିବା ରୋଲେଟ୍ରେଡ଼ପାତ୍ର, ଆମ୍ବୋରା, ଖଲିକଟ ପାଟଣାରୁ ମିଳିଥିବା ଚିକ୍‌କଣ ଚକୋଲେଟ ରଙ୍ଗର ପାତ୍ର, ମୟୂରଭଞ୍ଜର ବାମନ ଘାଟିରୁ ମିଳିଥିବା ରୋମ ମୁଦ୍ରିତ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମୁଦ୍ରା ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ବାଣିଜ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବା ସଂଗେସଂଗେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବବିନିମୟର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ ।

ଇତିହାସର ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ଭିତ୍ତିରେ ମେଘବର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ରାଜତ୍ଵ କାଳରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପବିତ୍ର ଦନ୍ତଧାତୁ ସିଂହଳ ଦେଶକୁ ଦନ୍ତକୁମାର ଓ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ହେମମାଳା ନେଇଥିଲେ । ହେମମାଳା ଥିଲେ କଳିଙ୍ଗରାଜା ଗୁହଣିବଙ୍କ କନ୍ୟା । ପୁନଶ୍ଚ କଳିଙ୍ଗ ରାଜା ସିଂହବାହୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଜୟ ବାହୁ ସିଂହଳ ଦ୍ଵୀପର ଯକ୍ଷକନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ନିଜର ପିତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ସେ ଏହି ଭୂଖଣ୍ଡର ନାମ ସିଂହଳ

ରଖୁଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସିଂହଳର ରାଜା ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ଜଣେ କଳିଙ୍ଗରାଜ କୁମାରୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିବାର ଇତିହାସରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ବିଜୟସିଂହ ନିଜର ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ର ପାଣ୍ଡୁ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ସିଂହଳର ରାଜା କରାଇଥିଲେ । ସେ କଳିଙ୍ଗରୁ ଯାତ୍ରା କରି ‘ଗୋକର୍ଣ୍ଣ’ ନାମକ ଏକ ପୋତାଶ୍ରୟରେ ପ୍ରଥମେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ।

ଏତଦ୍ୱ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ୱୟର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଚାର କରିବା ସଂଗେସଂଗେ ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଅବକାଶରେ ଯେଉଁ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାଟି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିଲା, ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଐତିହ୍ୟର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏସବୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ଭିତ୍ତିରେ ଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲେ, ଏ ଭୂମିର ଉତ୍ତରଦାୟୀଦମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାତୀୟ ଭାବବୋଧରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ହୋଇପାରନ୍ତେ ବୋଲି ଆଶା । ପୂର୍ବ ଐତିହ୍ୟ, ପୂର୍ବ ମହିମା ସବୁ ସମୟରେ ସର୍ଜିତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ସେଦିନ କବି ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ –

‘ଉଠରେ ଉଠରେ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନ
ଉଠିବୁ ତୁ ଆଉ କେତେ ଦିନ
ପୁରୁବ ଗୌରବ ପୁରୁବ ମହିମା
ପଢୁ ନାହିଁକିରେ ତୋର ମନେ ?’
– ମଧୁସୂଦନ ଦାସ

ତେଣୁ ପୂର୍ବ ଗୌରବ, ପୂର୍ବ ମହିମା ଫେରାଇ ଆଣିବା ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆମର ଜାତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚନା କରିବା

ଉଚିତ ଏବଂ ଏହା ନିମିତ୍ତ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କର ପରମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥତାଲିକା

୧. ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ – ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ
୨. ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ – କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ
୩. ଉତ୍କଳ ନୌବାଣିଜ୍ୟ – ଡକ୍ଟର କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ୱର ପାତ୍ର
୪. ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି – ପଣ୍ଡିତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ମିଶ୍ର
୫. ଓଡ଼ିଶାର ପର୍ବପର୍ବାଣି – ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ଗାତା
୬. ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ – ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ
୭. ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଇତିହାସ ଓ ସଂସ୍କୃତି – ପ୍ରବୋଧ କୁମାର ମିଶ୍ର
୮. ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ – ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ମହାନ୍ତି
୯. କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ ରଚନାବଳୀ (ସଂ) – ଅଧ୍ୟାପକ କୁଳମଣି ଜେନା
୧୦. ସାଧବ ଝିଅ – ମାୟାଧର ମାନସିଂହ
୧୧. ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବିତାବଳୀ
୧୨. ତଅପୋଇ ବା ମଙ୍ଗଳା ଓଷା, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ କ୍ଷୋର
୧୩. Sidelight on Orissa History of Culture - by M.N. Das
୧୪. Social of Cultural History of Orissa - by P.K. Mishra
୧୫. Evolution of Orissa & her Culture - by P.K. Mishra

କଲ୍ୟାଣ କୁଟୀର
ଏମ୍.-୧୭, ହାଉସିଂବୋର୍ଡ଼ କଲୋନୀ
ବାଲିଚୌକ, ଭେଙ୍କାନାଳ

